

Тема № 1.

Вступ до лекційного
курсу з історії України
кінця XVIII – початку
XX ст.

План:

1.Об'єкт і предмет курсу, його мета і завдання.

2.Основні теоретико-методологічні принципи, методи і підходи.

3.Поняття “українського ХІХ століття”, його головний зміст та стадії.

4.Загальні схеми історії України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.

Література: Обов'язкова:

Аркуша Олена. Час народів. Історія України ХІХ століття: навч. посібник / Олена Аркуша, Костянтин Кондратюк, Мар'ян Мудрий, Олексій Сухий. _Л.: Літопис, 2016. – 408 с.

Грицак Ярослав. Нарис історії України: Формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. – К., 1996. – С. 3 – 15.

Історія України: нове бачення: У 2 т. / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін. / Під ред. В. А. Смолія. Вид. 3-є, доп. – К., 2002.

У кігтях двоголавих орлів. Творення модерної нації. Україна під скіпетрами Романових і Габсбургів / автор. кол.: А. Галушка, І. Гирич, І. Глизь та ін. – Х.: КСД, 2016. – 352 с.

Рекомендована:

- ? *Верменич Ярослава.* Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Ярослава Верменич. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2003. – 517 с.
- ? *Гирич І. Б.* Концептуальні проблеми історії України / І. Б. Гирич. – Тернопіль, 2011.
- ? *Дашкевич Ярослав.* Постмодернізм та українська історична наука / Ярослав Дашкевич // Пам'ять століть. – 2000. – № 4.
- ? *Довжук І. В.* Нова історія України (середина XVII – початок XX ст.): підручник / І. В. Довжук. – Луганск, 2010. – 732 с.
- ? *Зашкільняк Л.О.* Україна між Польщею й Росією: історіографія та суспільна свідомість / Л. О. Зашкільняк // Укр. істор. журн. – 2005. – № 5. – С. 93 – 113.
- ? *Історія України: Курс лекцій: У 2 кн. / Л. Г. Мельник, В. Ф. Верстюк, М. В. Демченко та ін. Кн. 2: XX століття.* – К.: Либідь, 1992. – 464 с.
- ? *Кінан Едвард.* Російські історичні міфи / Едвард Кінан. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
- ? *Клименюк Олександр.* Методологія та методи наукового дослідження: навч. посібник / Олександр Клименюк. – К.: Міленіум, 2005. – 186 с.
- ? *Когут Зенон.* Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України / Зенон Когут. – К.: Критика, 2004. – 352 с.
- ? *Колесник І. І.* Українська історіографія. Концептуальна історія / І. І. Колесник. – К.: Ін-т історії України НАН України. – 2013. – 566 с.
- ? *Колесник І. І.* Українська історіографія ХУІІІ – початок ХХ століття: навч. посібник / І. І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.

- 2 *Лисяк-Рудницький І. Зауваги до проблеми «історичних» та «неісторичних» націй / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе: у 2 т. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – С. 29 – 39.*
- 2 *Лисяк-Рудницький І. Проблеми термінології та періодизації в українській історії / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе: у 2 т. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – С. 41 – 46.*
- 2 *Лисяк-Рудницький І. Структура української історії в ХІХ столітті / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе: у 2 т. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – С. 193 – 202.*
- 2 *Лукінюк Михайло. Обережно: міфи! Спроба системного підходу до висвітлення фальшувань історії України / Михайло Лукінюк. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 576 с.*
- 2 *Нові перспективи історіописання / за ред. Пітера Берка. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 392 с.*
- 2 *Плохій Сергій. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. – Х.: КСД, 2016. – 496 с.*
- 2 *Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії ХVІІ – ХХ століть / В. А. Потульницький. – К. Либідь, 2002. – 480 с.*
- 2 *Потульницький В. А. Українська та світова історична наука: рефлексії на межі століть / В. А. Потульницький. // Укр. істор. журн. – 2000. – № 1. – С. 3 – 20; № 2. – С. 27 – 47; № 3. – С. 22 – 44; № 4. – С. 20 – 37.*
- 2 *Реєнт О. П. Деякі проблеми історії України ХІХ ст.: стан і перспективи наукової розробки / О. П. Реєнт // Укр. істор. журн. – 2000. – № 2. – С. 3 – 26.*
- 2 *Реєнт Олександр. Україна в імперську добу (Хіх – початок ХХ ст.) / Олександр Реєнт. – К., 2003. – 336 с.*
- 2 *Рибалка І. К. Історія України. – Ч. 2: Від початку ХІХ ст. до лютого 1917 року. – Х.: Основа, 1997. – С. 3 – 4.*

- 2 *Сарбей Віталій*. “Українське відродження” і “Українське ХІХ століття” як концептуальні історіографічні поняття історії України кінця ХУІІІ – початку ХХ ст. / Віталій Сарбей // *Осягнення історії*. – Острог; Нью-Йорк: Острозька академія; Українське історичне товариство, 1999. – С. 443 – 451.
- 2 *Сидоренко Олександр*. Постколоніалізм і українська історіографія / Олександр Сидоренко // *Генеза*. – 1998. № 1 – 2 (6-7). – С. 123 – 125.
- 2 *Стельмах Сергій*. Історична наука в Україні епохи класичного історизму ХІХ – початок ХХ століття: моногр. / Сергій Стельмах. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – 378 с.
- 2 *Таран Л. В.* Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки / Л. В. Таран // *Укр. істор. журн.* – 1998. – № 5; 1999. – № 1. – С. 85 – 91.
- 2 *Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / колект. моногр. за ред. Леоніда Зашкільняка*. – Льв.: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2004. – 406 с.
- 2 *Хабермас Юрген*. Філософський дискурс о модернізмі. Дванадцять лекцій. Изд. 2-е, испр. / Юрген Хабермас. – М.: Изд-во «Весь мир», 2008. – 416 с.
- 2 *Шманько І.І.* Метод як засіб пізнання: навч.-метод. посібник / І.І. Шманько, О.В. Химинець, В.В. Химинець, В.М. Петечук. – Ужгород: інф.-видавн. центр ЗІППО, 2010. – 244 с.
- 2 *Яковенко Наталя*. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 376 с.

1. Об'єкт і предмет курсу, його мета і завдання

? Історія – пізнавальна сфера у вигляді дуже складного, нелінійного, поліцентричного утворення, не векторизованого однобічно лише на наукове чи позанаукове пізнання, або ж на той чи інший моноцентризм – європо-, євразіоцентризм – у вивченні минулого.

Об'єкт курсу:

? локалізовані в історичному просторі українських етнічних земель і часі кінця XVIII – початку XX ст. події, процеси, явища, досвід людського життя минулого.

Предмет курсу:

? генеза, сутність, особливості, еволюція подій, процесів, явищ, ідей та діяльності людей у сфері матеріального виробництва, суспільно-політичному, етнонаціональному, інтелектуальному, духовно-культурному та повсякденному житті.

Жак Ле Гофф

Жак Ле Гофф (фр. Jacques Le Goff, нар. 1 січня 1924, Тулон) — французький історик-медієвіст, один із найяскравіших представників «Нової історії», що вийшла зі школи «Анналів», біля витоків якої стояли Марк Блок і Люсьєн Февр. Залишився вірним концепції тотальної історії. Перший директор Вищої школи суспільних наук.

У чому була відмінність «старої» і «нової» історії?

Стара історія:

1. Пов'язує історію з політикою.
2. Історія представлена як опис подій.
3. Історія фокусувала увагу на великих вчинках людей, держав, діячів.
4. Історики писали історію за документами.
5. Традиційна візія стверджувала, що історія об'єктивна.

Нова історія:

1. Пов'язує історію з кожною людською діяльністю.
2. Історія представлена як аналіз структур.
3. Історія фокусувала увагу на діях, помислах пересічних історичних персоналій.
4. Історики залучали до написання історії усні, зорові свідчення, статистику тощо.
5. Заперечувала об'єктивність історії.

Мета дисципліни :

- ? Показати цілісну картину історичного процесу в українських землях кінця XVIII – початку XX ст. в загальноцивілізаційному контексті, визначити головний зміст та особливості “українського XIX століття”.

Завдання курсу полягають у таких положеннях:

1. Сприяння остаточній легітимізації історії України як безперервного, цілісного та самодостатнього процесу та його деміфологізації.

2. Виявлення спільності і своєрідності розвитку різних українських земель.

3. Показ українського історичного процесу в узгодженості й контроверсійності з історією тодішніх політично- і культурно-домінуючих націй.

**2. Основні теоретико-
методологічні
принципи, підходи та
методи**

Методологія – теорія
науково-пізнавальної
діяльності.

Теоретико-методологічний
принцип – це правило,
закон дослідження, його
висхідне положення,
основоположне начало.

Теоретико-методологічні принципи:

- ? історизм,
- ? об'єктивність,
- ? системність,
- ? плюралізм,
- ? багатовимірність.

Теоретико-методологічний підхід – це вектор, напрямок історичного дослідження.

Теоретико-

? аналітичний,

? синтетичний

методологічні підходи

? описовий,

? динамічний,

? статичний,

? генетичний,

? історико-порівняльний,

? типологічний,

? мікроісторичний,

? регіональний,

? структурно-функціональний або системний,

Метод дослідження (від грец. *methodos* – вчення, теорія, шлях дослідження) – спосіб розв’язання завдання, досягнення мети на основі застосування сукупності засобів, прийомів, процедур теоретичного та практичного осягнення історичної дійсності.

? аналіз,

? синтез,

? індукція,

? дедукція,

? абстрагування,

? аналогія,

? вимір,

? експеримент,

? моделювання,

? формалізація,

? аксіоматика,

? ідеалізація,

? порівняння,

? обчислення

Загальнонаукові методи:

Конкретно-історичні методи:

- ? історико-генетичний,
- ? порівняльно-історичний,
- ? історико-типологічний,
- ? метод діахронного аналізу, або різночасовий,
- ? проблемно-хронологічний,
- ? ретроспективний,
- ? біогеодетерміністський (розглядає національний простір як етносоціоприродне утворення),
- ? дифузійністський (культурно-історичний),
- ? соціологічний,
- ? структурно-функціональний,
- ? статистичний.

**3. Поняття
«українського ХІХ
століття»,
його головний зміст та
стадії**

Іван Лисяк-Рудницький (1919–1984 рр.)

Ввів до наукового обігу поняття «українське ХІХ століття» для визначення періоду від кінця козацької державності, тобто від 80-х рр. ХVІІІ ст., до початку Першої світової війни 1914–1918 рр., відтак охоплює час приблизно 130 років ХІХ ст. – найменш відома доба української історії.

«Українське ХІХ ст.»

(за І. Лисяком-Рудницьким)

ділять на:

На Наддніпрянщині:

1. І стадія («шляхетська») – від 1780-х рр. до 1840-х рр.
2. ІІ стадія («народницька») – від 1840-х рр. до 1880-х рр.
3. ІІІ стадія (модерністична) – від 1890-х рр. до 1914 р.

На Галичині:

1. І стадія («епоха гегемонії греко-католицького духовенства») – від 1780-х рр. до 1840-х рр.
2. ІІ стадія («народовецька») – від 1840-х рр. до 1880-х рр.
3. на рубежі ХІХ – ХХ ст. – «модернізм».

ГОЛОВНИЙ ЗМІСТ

«Українського ХІХ століття»:

1. Соціотворчий процес, що виявився в новому класоутворенні, формуванні і становленні буржуазії, пролетаріату, нової інтелігенції.
2. Процес економічної модернізації, поступу ринкових відносин.
3. Націотворчий процес, стрижнем якого стало постання в основних рисах української модерної нації.
4. Культуротворчий процес, серцевиною якого стало утвердження модерної класичної української культури.
5. Українські землі постають як геополітичний чинник, використовуються як об'єкт міжнародної політики.

модерн

```
graph LR; A[модерн] --- B[«технологічний модернізм»]; A --- C[«модернізм свободи»];
```

«технологічний
модернізм»

«модернізм
свободи».

Модернізм:

? ототожнюється з суспільством, де домінує індивідуалізм та уніфіковані соціальні зв'язки, і визначається періодом від XVII ст. до 60-х рр. XIX ст.

Модернізм:

- ? Виникає в останній чверті ХІХ ст. – на початку ХХ ст. – коли посилюється вплив інтелектуально-культурної сфери на соціальну динаміку. Модерн – це посттрадиційне суспільство, важливими прикметами якого є індустріалізм та капіталізм.

4. Загальні схеми історії України кінця XVIII – початку XX ст.

? У XVIII – на початку ХХ ст. в російській імперській ідеології основою була державницька концепція історії Росії як історичного самодержавства київських Рюриковичів через Владимиро-Суздальську Русь, Московію Івана IV Грозного і до імперії Петра I.

«Традиційна схема»

? «Прагматична схема» М. Устрялова демонструвала «єдність» польської, литовської, російської та української історії. У середині ХІХ ст. схема спадкоємності самодержавної влади доповнена М. Погодіним, що додав теорію „етнічної“ спадкоємності населення Київської й Московської Русі. Офіційна історія Росії обґрунтовувалася в державній, або юридичній школі російської історіографії (С. Соловйов, К. Кавелін, Б. Чичерін, О. Градовський). Праці С. Соловйова та В. Ключевського утвердили москвоцентричну концепцію історії східного слов'янства як єдиного „русского“ народу.

? Російські історичні міфи були,
зокрема, про:

1. київську спадщину,
2. „третій Рим”,
3. „возз'єднання” та „процвітання” України,
4. „окраїнність” України,
5. „старшобратство”,
6. тотожність понять „Русь” і „Росія”,
7. „руський” і „російський”,
8. про „єдиний народ”, як спорідненість
„великоруського” та „малоруського” етносів,
9. про українське „наріччя” та ін.

- ? Наприкінці XVIII ст. Річ Посполита припинила своє існування, але на Правобережній Україні включно з Києвом польські впливи були вітчутні, особливо напередодні польських повстань 1830–1831 та 1863–1864 рр. Виявом цього стала польська “теорії східних кресів”, якими називалися терени Правобережної України.
- ? Мали ходіння польські історичні міфи про минуле Речі Посполитої як суспільство злагоди, про месіанську роль “кресів” як східного форпосту католицької цивілізації, уявлення про польську вищість.

? У той період українська історична наука мала спростувати імперську політичну ідеологему, що ґрунтувалася на концепції єдності історичної минувшини народів Російської імперії, і відтворити історію та культуру українського народу задля утвердження його самобутності та спадковості державницької традиції.

Д.Бантиш-
Каменський
(1788 — 1850)

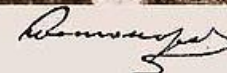
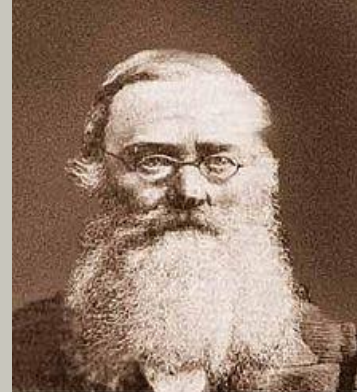

Микола Маркевич

М.Маркевич
(1804 — 1860)

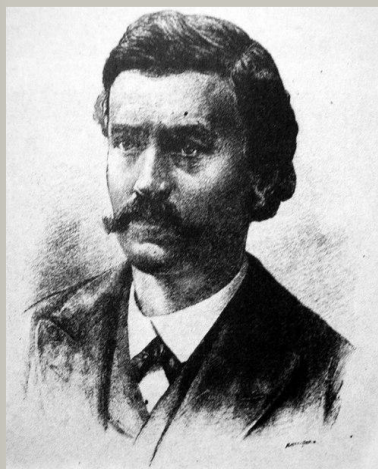
М.Максимович
(1804 — 1873)

М. Костомаров
(1817-1885)

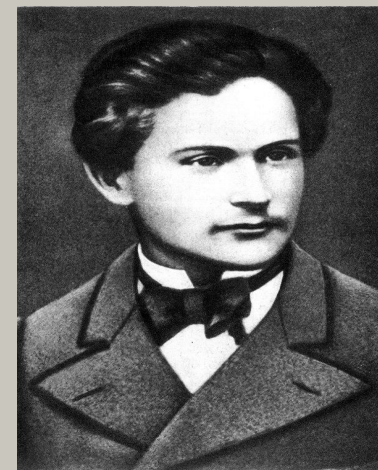
О.Лазаревський
(1834 — 1902)

В. Антонович
(1834 — 1908)

М. Грушевський
(1866-1934)

І.Франко
(1856-1916)

? До 1917 р. у світосприйнятті українських інтелектуалів домінувала федералістсько-автономістська, а не незалежницька історична перспектива України. Поворот до усвідомлення ними концепту незалежності України відбувся на рубежі 1917 – 1918 рр.

? Важливе значення у становленні української історичної свідомості мали праці репрезентантів державницької школи, насамперед В. Липинського, С. Томашівського, В. Кучабського, Д. Дорошенка та ін.